

křivě mluvit, aby věci nastrojovala ve zdánlivou pravdu, a lhát bez odpovědnosti k sobě samé, beze studu, ba i cynicky. Jediný příklad tu jistě dostačí. Když se mezi ní a chotěm Dudevantem lámala harmonie, vlivem její vlastní nevěry (Vincent 177), napsala dne 8. listopadu 1825 muži dopis, kde se v kruté sebeobžalobě doznávala jen k platonské lásce k Aurélienovi de Sèze. Literární kritik Doumic přirovnává (s. u. 50) tento list k proslulému přiznání paní de Clèves, která proti lásce v ní klíčeji žádá za pomoc a ochranu svého muže, jemuž zůstala stůj co stůj věrná. Zřejmě kritický omyl. Když pak za procesu Sandové o rozvod (26. VII. 1836) ten dopis její byl čten obhájcem Michelem, lidé slzeli. A přece v rukopisném spisku „Journal intime d'Aurore à Aurélien“ přiznává se sama, že toto psaní nepsala z lítosti, nýbrž z *nutnosti* (Vincent 177)¹. To je jasné. Chvilky otevřené důvěrnosti prozrazují, jak na druhé straně dovedla Sandová mistrně užívat „dissimulation“ (Vincent 176)², obratné přetvářky. A byla si toho dokonce vědoma, v „Lelii“ aspoň (I. 298) pravi o básnicích, že mohou vyznávat krásu, již jejich srdce není vzňato, být nadšeni věcí, za niž se nebíjí.

Z toho ze všeho je zcela bezpečně patrnó: *soukromý* projev Sandové z r. 1865, který jaksi „popírá“ její pobyt v Čechách, ale je v rozporu s jejím starším projevem *veřejným* z r. 1843 (resp. 1842), který zase pobyt ten dosvědčuje, nemůže mít žádné průkazné síly, zvláště vzhledem k psychologii autorčině a podle jejich zvyklostí ve psaních, aby se z něho mohlo usouditi, že Sandová v Čechách nebyla. Vzájemný vztah obou projevů naopak *svědčí pro její návštevnu na české půdě*.

IV.

1. Jaká jsou druhá svědectví o jejím pobytu, v první řadě zpráva Karoliny Světlé v jejích literárních vzpomínkách? Již

¹ Jinde se o tom nejnovější kritik vyjadřuje tak: „... cette fameuse lettre n'avait point été dictée à Aurore par le repentir et la tendresse, mais par les simples convenances, pour sortir d'une situation difficile et sauver les apparences.“ (L. Vincent, G. Sand et le Berry. Nohant. 1919. 255.)

² L. Vincent shrnuje: Elle excelle à dérouter la curiosité du correspondant ou du lecteur par des termes vagues, des mots à doubles sens, entendus seulement de ceux qui tiennent le fil conducteur. 103.

předem možno tvrditi, že Světlá nebyla ve věci nijak zaujata, leda jednak svou zálibou ve spisovatelském genu Sandové, jednak láskou k vlastní otčině, již přála každý dotek velkých cizinců. Ale úcta k Sandové, již, jak uvidíme, i bránila proti kritikám soukromého jejího života, jistě by byla nedovolila Světlé tvrdit o ní něco nepravdivého, zvláště kdyby věc měla jakýkoliv přidech hanlivý, její láska k vlasti nijak však nezastírala její soudnost; to potvrzuje i také okolnost, že, byla-li tu Sandová „na zapřenou“, Světlá nevedla o tom zprávu do veřejnosti, leč až po smrti sestřiny literární učitelky († 1876). Byl to snad též důvod, že se ani F. L. Rieger o případu nikde písemně nezminil, ač o přítomnosti Sandové v Čechách byl přesvědčen, patrně z nějakých vážných důvodů? Napsala o něm aspoň jeho dcera: „Můj otec také mluvil o pobytu George Sandové v Praze, jako o věci zcela jisté. Myslím, že se o ní doslechl od dra Čejky, který mu byl přítelem. Ale písemně nezanechal o tom nic.“ (RFP. I. 95.) Příznačné také je: Světlá toto tajemství svěřila Elišce Krásnohorské už někdy v letech 1863—1866, ale známý a přítel Čejkův J. V. Frič, když se o tutéž věc sdělila autorka „Z literárního soukromí“ také se svým čtenářstvem (r. 1880), veřejně a jasně jí nepopřel, nýbrž toliko na ni odpovéděl jakoby odmítavým vtípem¹.

Položil jsem důraz na to, že Rieger mluvil o pobytě Sandové v Praze. Tak vypravuje i Světlá. Mimo vzpomínku na litografovaný portret Sandové, ježž prý viděla při své návštěvě s B. Němcovou u dra Čejky v okenním výklenku (s. u. 85), a popis Sandové, ježž prý podal Čejka, přirovnáváje postavu francouzské spisovatelky s postavou naší Němcové (ib. 92), Světlá referuje, v souvislosti s touto návštěvou, líčíc její průběh, o pobytu Sandové u nás zcela prostě.

Píše: „A Čejka se jal nám vypravovat, jak se cítil šťastným, když mu bylo dopřáno doprovázeti Sandovou po Praze. Bylať doporučena profesorovi Gordicianimu, učiteli zpěvu na pražské konservatoři, jenž ji uvedl k sestřím N., nadšeným to přítelkyním jazyka a literatury francouzské.“

Ale nemohly jí dámy ty, německy jsouce vychovány, pověděti,

¹ Srov. přílohu 5.

po čem prahla, a Čejka, jenž s rodinou tou byl spřátelen, nabídl se slavné spisovatelce za průvodce. Ovšem byl nucen učiniti tak na zapřenou, neb pohlíženo v tehdejší metternichovské době, kde červencové¹ pařížské povstání ještě velmi živě tkvělo v myslech, podezřivě na dámu tak podvratných zásad politických, jako byla Sandová; pročež málo co o tom do obecnstva vniklo, že byl on tlumočnickem mezi ní a národem českým.

Jak skvěle úkolu svému dostál, o tom svědčí nejvýtečnější romány Sandové: *Consuelo* a *Hraběnka z Rudolfstadtu*, mou sestrou Podlipskou na český jazyk převedené.⁴

To je vlastní zpráva Světlé o pobytu Sandové v adoptivní vlasti Consuelině. Je trapný omyl², hledati v ní přebytečné podrobnosti, které by činily zprávu ve všem všudy podezřelou. Je velmi podobné, že osobnost Světlé zabarvila celek at v slovech Čejkových, pronesených k Němcové, at v kresbě osob scény zúčastněných, nebo i v líčení, jak upraveno; musí se to však dotýkati samého faktu: Čejka doprovázel Sandovou po Praze? A pomysleme si i třeba, že Světlá si zosnovala celou scénu, aby poukázala, kdo je u nás ona vlastní nástupkyně a představitelka sociálně a feministicky výbojného románu po způsobu Sandové, chtíc snad tím reklamovati pro sebe i význačnější místo v české literatuře nad Němcovou; není potom pravděpodobnější, ježto věc psala a uveřejnila, kdy ještě žila řada vrstevnických, byť nepřímých svědků, jimž se o té události obě ženy jistě hned potom zmínily, že naopak skutečná příhoda jí dala k tomu podnět a rámeček, než aby za tím cílem celou smyslila?³ Ba i kdyby snad návštěvy u Čejky nebylo, což by byla mohla Světlá budovati něco na holé smyšlenice o průvodcovství českého lékaře? Pamětníci by ji byli hned podezírali

¹ R. 1830. V dopise neopravuji tehdy obvyklá a dnes jinak ustálená rčení (odporučena m. doporučena), ani vlastní jméno Gordic'ani m. Gordigiani.

² La précision des détails de ce récit semblerait péremptoire, si la précision des détails n'était malheureusement quelquefois — c'est un principe de la critique historique — en raison inverse de leur exactitude. (Pozzi m. u. 94.) Ale tu zapomněl francouzský causeur dodat, že to jeho „quelquefois“ neplatí zde neboť nutno uvažovati také, právem-li v daném případě „množství“ detailů činí nějakou zprávu podezřelou.

³ Proto také některé kusy těchto vzpomínek z této příhody pomůžeme, což možno, že ničeho nepraví pro naše thema.

nebo opravili. V tom se mohla opřít jedině o věc třeba tajenou, avšak obecněji známou (srov. svědectví Riegrovo, E. Krásnohorské i fakt hry J. V. Friče).

Pro nejvlastnější faktum, jež se nás týká, jeví se tedy zpráva Světlé ohlasem skutečnosti a prostým referátem. Také se tu Světlá neptá, jak se Sandová mohla dostat do Čech, ačkoliv si uvědomuje, že to bylo tehdy obtížné, ba nemožné pro spisovatele jejího rázu. Kdyby zprávu prostě od někoho přejímala, pak sotva jí tato myšlenka přišla, též ona námitka by se nutně vynořila a snad by se tedy střežla vkládat do svého vypravování podezřelou epizodu a ostatně by se výmyslem rázem prozradila. Patrně tedy uvěřila prostě nejbližšímu účastníku. Totiž zařadila do svých vzpomínek fakt, na který narazila, podrževši jej v paměti (byl i poznamenán?), ten se jí představuje jako nesporný, nemá smyslu jej kritisovati; podává jej, ale ovšem po svém.

Shrňme si, co vlastně tu ve věci o Sandové řečeno: Přijela do Prahy, doporučena Gordigianimu, ten ji uvedl do prostředí, kde nemohla zvědět, co chtěla, tak se jí stal *pražským* průvodcem Čejka, ale před širší veřejností diskretně o tom mlčel, jsa šťasten, že se se Sandovou sešel.

Nehledíme-li tedy k slovům, jež mimo místo uvedené, ale v souvislosti se Sandovou, Světlá vkládá v ústa Čejkova, vlastní zpráva sama neobsahuje ve faktech ani nic překvapujícího, ani romantického, ani neobsahuje nějak příliš podrobností. A máme-li ze slov samé Sandové důvod věřiti, že v Čechách byla, pak se zpráva Světlé jeví ve faktu věrohodnou.

Světlá, kterou vidíme obdivovatelkou názorů i talentu Sandové, by se byla jistě pečlivě vyhýbala tomu, šířiti o ní nepravdy. Ve věku, kdy psala své literární vzpomínky, žena padesátiletá, sotva byla nakloněna smýšlet příběhy o osobách. Mimo to žijí dosud svědci, jako Eliška Krásnohorská nebo neteř Světlé A. Čermáková-Sluková, které měly příležitost poznat podivuhodnou paměť¹ podještědské spisovatelky.

¹ Paní A. Čermáková-Sluková v listě z 21. září t. r. mi o tom píše tak: „Ještě nedávno připomněla si sl. Krásnohorská tu úžasnou její paměť. A jak rychle četla! Myslívala slečna, že není možno, aby při tom rychlém obracení

Ale nadto z autentického pramene také víme (list A. Čermákové-Slukové), že si K. Světlá už jako dívka sedmnáctiletá, tedy od r. 1847, psala deník, který, když jej po letech neteř objevila, bohužel sama spálila¹. Opírají se tyto literární vzpomínky o údaj tam brzy po faktu zapsaný? A správně-li samu sebe postřehla K. Světlá, píše 7. října 1872 z Prahy E. Krásnohorské: „Nejsem s to úmyslně dosti nepatrnou věc si vymysleti“? Když tu prvopočáteční své novely odsuzuje jmenujíc, patrně pro jejich romantism, „blbou zpupností poslat cosi podobného do světa“, můžeme věřit, že se rozpoznala a že se právem charakterisuje jako rozvázná spisovatelka: „Nevěřím v inspiraci tu, již se tak rádi spisovatelé chlubívají, zato věřím v pravdu přísloví: Gut Ding will Weile haben“², což v každém případě znamená značnou dávku poklidné autokritiky. A protože své práce beletristické pilně přepracovávala a třeba i čtyřikrát přepisovala, tím spíše nepsala vzpomínky bez úvahy a rozmyslu; uvědomovala si přece, že mají a budou mít povahu dokumentární! Jak by byla tedy v nich i fakta „zbásnila“ ta, která pro své ještědské povídky měla zápisníky plné lidových dokladův! To se nepodobá dost skutečnosti.

Tomu svědčí i přímočarý ráz a ideová solidnost jejich výkladů kulturních. (Srov. i stať T. Novákové, K. Světlá. 1890. 11.) Jenomže mohla podlehnout klamu, suggestci!

listů mohla pochopit jich obsah a ona nejen pochopila, ale pamatovala až do smrti.“ Že měla Světlá mimořádnou paměť, je z toho, tuším, patrné; zapamatují-li si průměrně lidé význačné a zvláštní události svého života, mohla si celkem věci i rozpravu u Čejky, jež na mladou mysl jistě působily, snadno zapamatovati ovšem Světlá.

¹ Toto sdělení pí. Čermákové-Slukové, zdá se, je v rozporu s tím, co vypravuje sama Světlá: „Abych poněkud v češtině se cvičila, psala jsem si deník, jenž měl ale tentýž osud, jako dosud veškeré moje literární pokusy“ (Z lit. soukromí 13), čemuž rozumí L. Čech, že byl zničen jako německý almanach (Čech, Světlá 109). Byl potom deník jiný, psala jej totiž Světlá znovu? Či je nejasný a nepřesný výraz v jejích pamětech, po ženském způsobě Sandové, také zastřením toho, že deník byl spálen, totiž zničen, tím však zakryto, že autorkou samou?

² Vše cit. z opisu, který tohoto listu pořídila A. Čermáková-Sluková a mně laskavě půjčila.

2. Nezdá se to podobné. Vzpomenuvši dra Čejky, neboť o návštěvě u něho je vlastně řeč, a jeho životní epizody průvodcovské se Sandovou, nezapomíná, že oba české romány francouzské bojovnice feministickosociální přeložila její sestra Žofie Podlipská. A to píše snad někdy r. 1879. Jisté že před čtrnácti léty čtla děkovaný dopis Sandové a v něm tajemné „popření“ její návštěvy v Praze.

Buď tedy na list a smysl, který na první pohled se z něho nabízí, zapomněla, nebo ho nedbala. Zapomněla-li, patrně, že ten list svým popřením nedovedl v ní zničit povědomí a víru v někdejší výlet Sandové do Prahy. A nedbala-li jeho lehké negace vědomě, měla k tomu jistě důvody, byla totiž přesvědčena o opaku toho, než co by list byl rád tvrdil. Že jej čtla, je nepochybné. Vždyť se sestrou Podlipskou žila v ustavičném spojení, bývala její vůdkyní a rádkyní, anať mladší Rottová na své dráze spisovatelské druhdy teprve až po jejím úsudku se odhodlala k spisovatelskému činu. (A. Čermáková-Sluková, Listy dvou sester ve Vzpomínkách na K. Světlou. 1909. 277).

Sandová pak v době jejich mládí byla jednou ze spisovatelek, které u nás měly zvláštní váhu, takže J. V. Frič se o ní chystal napsat už pro druhý svazek almanachu „Lada Nióla.“ (1. sv. 1854) podrobnější („vážnější“) studii (L. Čech, K. Světlá, Krit. studie 1891. 199). Sandová zaujímá mnoho místa v korespondenci obou sester v l. 1857/58, když Světlá pobývala v podještědském rodišti mužově. Sdělujíce si navzájem své literární dojmy, úmysly, projekty, pochyby, radosti a strasti, často se vracívají k Sandové¹, jsou dokonce obě jejími obrádkyněmi; Žofie v listě sestře (25. VIII. 1857) líčí, jak ji ohnivě bránila proti výtkám jejich poklesků pro její poesii, vděčna jsouc „duši, která ji často unášivala do blahých sfér enthusiasmu, ba pobožnosti“. Prozrazuje tím jen věc samozřejmou, že dílo literární nemá etickou hodnotu absolutní, nýbrž žije podle duše čtenářovy, co do něho vkládá a k čemu se jím

¹ Listy z 15. srpna 1857 (Podlipská Světlé o „Lettres d'un voyageur“, z 27. t. m (Světlá Podlipské o Dühringsfeldové, „německé kopii Sandové“), z 3. září 1858 a 6. t. m. (Podlipská Světlé znovu o Lettres s nadšením jich doporučováním; s. u. 228, 237, 239/40, 262/3).

podněcuje. Světlá¹ později rozhodně také, ale více z úvahy, brání Sandové, soukromý život prý patří umělcům samým a zodpovědnosti jich vnitřní, jen dílo veřejnosti.

Znovu v dopisech Podlipské a Vrchlického z let 1875/76 Sandová a její díla se stávají podnětem literárních úvah, jež pod tím heslem se ozyvají někdy list za listem². A v ženských kruzích vlastně až do konce století je Sandová svým nadšeným způsobem tlumočení a romantickým ovzduším svých děl vlastní podněcovatelkou³ myšlení sociálního a humanitního, překonávajíc v tom ohledu i filosofy nejzajímavější (Guyau).

Sandová, její dílo a myšlenky v poměru k životu a také soukromému životu jejímu, toť byl u obou sester Johanky a Sofie dosti trvalý otevřený problém. Jak by si byly při své vzájemnosti tedy dopis tak významný nesdělily? A při vztazích své své rodiny k Francii (bratr jich Jindřich r. 1855 prodlel v Paříži)? A při tom, že tehdy v naší obci literární každý přímý kulturní styk s cizinou byl událostí?

A přece Světlá jako by vlastního obsahu listu, jenž měl zničit „legendu“ o zájezdu Sandové do Prahy, ani nevzala na vědomí a sama Ž. Podlipská, již byl poslán, vzpomínajíc téže scény s Němcovou u Čejky, již klade do r. 1852⁴, nevyvracuje

¹ V myšlenkách otisknutých ve známém sborníku statí o životě a díle „Boženy Němcové“ (red. V. Černý 1912) str. 317/18.

² Tak zvláště leden, únor a březen 1877 jsou jimi dosti vyplněny, srov. Dopisy J. Vrchlického se Sofií Podlipskou, ve vydání od F. X. Šaldy a V. Brtníka. 1917; listy z 3., 26. a 30. ledna; z 3., 10., 16. a 23. února; 3. a 12. března atd.

³ Srov. korespondenci pí. J. Brdlikové (vyd. A. Pražák v Programu gymn. Minervy 1910), zvláště psaní pí. S. Podlipské (3. X. 1892, 16. XII. 1893 a 14. V. 1895), kde právě Sandová, jako Guyau, oslňuje pisatelku „množstvím myšlenek“. První knížky Sandové překládány u nás také až v letech osmdesátých (Marquis de Villemer 1871 atd., Indiana 1882 atd.), dokonce část „Konసుely“ pod titulem „Loď za loď, žena za ženu“ (1921. Knihy nové vlajky), totiž prvních dvacet a jedna kap., hledala nedávno čtenářstvo přes špatný překlad. Vliv Sandové v třicátých a čtyřicátých letech na Rusi, u nás by to bylo v letech padesátých a šedesátých, líčí jímavě a s pochopením F. M. Dostojevský, Z denníku spisovatelova (čes. překl. 1910. II. 266 a n.)

⁴ Vročila-li Podlipská, má patrně důvod k tomu, totiž ví stejně dobře o věci, a když Světlá nepoložila žádného data pro své vzpomínky z literárního soukromí, vybírajíc asi ze životních pamětí (i zápisníčku?), jen co se jí jevilo

ničeho, neopravuje ani nepopírá sdělení sestřina (S. Podlipská, Životopis Boženy Němcové, 1891. 39). Byly tedy o pražské návštěvě Sandové obě spisovatelky *přesvědčeny* a patrně toliko z jemnocitu vůči milované básnířce jí nedementovaly. Ůi by byly nechtěly zničit pěknou a sympatickou legendu? Avšak tak, jak chápaly Sandovou, učily se právě od ní odvaze otevřenosti; ostatně „legenda“ neměla zvláštních krás, aby ji proti skutečné pravdě držely! Byly by se odvážily tedy tvrdit něco, co by byly věděly jen z doslechu, a Světlá by byla toho užila jako pěkného thematicu pro líčení své návštěvy u dra Čejky? To je nemyslitelné.

3. A protože ani v básnickém tvoření nevzniká něco z ničeho, ani legendy bez půdy a plodného zrníčka, bude se kresba Světlé o události, když jako dívka dvaceti dvou let by byla dovedla Němcovou k Čejkovi, zakládat aspoň v jedné věci na pravdě a pevných znalostech, čemuž všechny další okolnosti a podrobnosti nijak neodporují.

Vždyť aby si věc byl snad smyslnil Čejka sám a někomu sdělil, při jeho vědeckém vzdělání, inteligenci, ohleduplné povaze a věku, je sotva pochopitelné. Také, co on oběma ženám řekl o Sandové a co u něho poznaly, podle zprávy K. Světlé, je nejenom pravděpodobné, nýbrž má v některých rysech záruku pravdivosti.

Čtyřicetiletý Čejka kreslil oběma svým návštěvnicím Sandovou, zároveň přirovnáváje¹ její zjev fyzický k Němcové. „Byla mnohem menší než vy, zavalitá, nemýlím-li se, již začínala šedivěti, a když mlčela, rozložil se jí po tváři zádušný klid, který sice nebyl bez zajímavosti, ale nikoli zvláště nedojímal a neuchvacoval. Avšak jakmile promluvila, vyskočila jí taková jiskra z očí, a

důležité, jistě sestra opakujíc zprávu o téže scéně prostě jen doplňuje, čeho třeba v daném případě.

¹ Přirovnávatí mohl arci jen ženy aspoň přibližně staré. Protože podle vrocení Podlipské tato scéna se sběhla r. 1852, bylo tehdy Boženě Němcové (nar. 1820) *tricet dvě* léta. Nutně měl Čejka v paměti přibližný věk Sandové, a odtud se toho přirovnání odvážil; sešel-li se s ní na př. r. 1838, byla tehdy Sandová (nar. 1804) *tricet čtyři* léta. Pochybují, že by mohla Světlá všechny okolnosti této věci tak promyslet, abychom nikde, s kterékoli strany se na její zprávu podíváme, nenarazili; tak i tato okolnost sama o sobě *vází*, svědčíc pro věcnou autentičnost sdělení K. Světlé.

tahy její nabyly v září její takového výrazu, že předčila co do krásy každou smrtelnici na zemi té zrozenou a tudíž také vás“ (Světlá, s. u. 92), dodal, neboť napřed vyznal, že Sandová „tak krásná“ jako Němcová nebyla, připomínaje, že se po každé zachvěl, když naň znenadání upřela zrak, patrně ohnivý, z něhož naň šlehalo „sto nejpálčivějších otázek“ (16).

Srovnejme tento popis s tím, který zachoval Balzac v listě paní Hanské z 2. března 1838: „Au physique, elle avait doublé son menton comme un chanoine. Elle n'a pas un seul cheveu blanc malgré ses effroyables malheurs; son teint bistré n'a pas varié; ses beaux yeux sont tout aussi éclatants; elle a l'air tout aussi bête quand elle pense“ (z *Lettres à l'Étrangère*, které vyšly prvně 1899, cit. Doumic s. u. 198; skoro celý otiskuje z *Revue de Paris* 1899 W. Karénine, II. 448 a n.).

Nikde není rozporu, všude běží o tutéž věc, na niž jen různé individuality rozličně reagují, majíce každá pro sebe z ní jiný dojem; také jí i podle svých společenských zvyklostí jinak definují. A píše-li Balzac, že vlas Sandové je *ještě* černý, ač by čekal něco jiného, je to ve shodě s Čejkou, který si není jist, začínala-li už Sandová šedivěti; kdyby jí byl viděl jen o několik měsíců později než Balzac, mohl buď zahlédnouti tu a tam nějaký vlásek našedlý, ale mohl míti takový dojem z téhož silně černého vlasu, jaký se jevil francouzskému romanopisci *ještě* černým.

Jiné literární popisy nejsou už tak podobny, tak blízké popisu Čejkovu, třebaže se s ním nijak ve věci nerozcházejí, zvláště pokud jsou z doby skoro současné; jsou to popisy Mussetův, Grenierův a pozdější (z r. 1854) Heinův, jež otiskujeme v příloze. Kdyby zpráva Světlé byla belletrii, mohla by vycházeti snad jediné z popisu Heinova, neboť ty, které jsou nejbližší Čejkovu, Balzacův a Grenierův, nebyly, pokud vím, známy před r. 1880. Ale K. Světlá třeba znala nějaký jiný literární portrét Sandové, nám neznámý; nelze toho vylučovati, ale snad všechny francouzské, které byly sneseny (L. Vincent, *George Sand et le Berry*. 1919, 525—544), i dva německé, které znám, a zvláště ty, které jsou dobově blízké, neshodují se tolik s Balzacem jako popis Čejkův u Světlé. A kdyby se snad zakládal portrét Čejkův-Světlé na pozdější četbě české obdivovatelky, jak by musila být pozorná a co

kritiky vynaložit, aby vystihla Sandovou té doby a tolikerou podobu s portrétem Balzacovým! Nedovedla by v portrétě takovou časovou lokalizaci a náhody tu nelze připustiti. A mohl by se vůbec belletrista sebe lepší odvážiti srovnávati vzájemně s jistou přesností krásu dvou žen, z nichž jen jednu by znal osobně, a druhou mohl znát nejvýš z portrétův? A to by učinila Světlá, kdyby své líčení neopírala o skutečné sdělení Čejkovo ať v celku zapsatované nebo hned post festum zapsané. Jestliže teprve pět let předtím (od této příhody) jala se psáti deník, i kdyby tam samu událost nebo projev Čejkův, který se mohl státi jinde a za jiných okolností, Světlou byv pak toliko jinak lokalizován, nezapsala, tož aspoň deníkovou rekapitulaci tak význačné události utvrdila si vše ve své svěží paměti, a na tu příhodu jistě vzpomínávala.

Vyjde-li najevo, že Čejka mohl mluvit se Sandovou v témž roce, z něhož pochází popis Balzacův, pak jejich shoda má jistou průkaznou moc.

Ostatně je příliš známo, že dva z nejménějších přátel Sandové, Musset a Chopin, zakusili vůči ní něco obdobného, jako sděluje u Světlé Čejka. Na první pohled totiž ani jim Sandová nejevila se hezkou, v prvním setkání s ní nijak je nezaujala její osobnost, až teprve v konverzací, stejně jako svou výmluvnou řečí okouznila a odzbrojila Mussetovu matku a Pagellova otce. Mluví-li ostatní okolnosti ve prospěch Světlé, patrně ani tento rys nebude motiv, který by byla snad z četby uvedla do své scény, což by nebylo nemožné, ale svědčilo o znamenitém umění, které však do memoirů sotva Světlá zanášela a chtěla nosit.

Máme tu však ještě její vlastní obrázek Sandové, načrtnutý podle „illuminované litografie pověšené v jednom z výklenků okna vedle psacího stolku“ u Čejky (s. u. 85). Ta litografie představovala „dámu prostředního věku, snědé výrazuplné tváře, temných, zádumčivých očí oděnou v černé hedvábí, přes jejížto krátce zastřižené kadeře lesku havraního byl přehozen malý krajkový závoj, malebně k nim upevněný větví růžově kvetoucí akácie“.

Ze všech portrétů Sandové, jež jsou nám známy z reprodukcí a o nichž bude zmínka v příloze, tento podle slovního vyobrazení Světlé celkem připomíná ty obrázky, které máme z let 1837—1842. Tu ve dvou případech nosí Sandová vlasy svázaný a ozdo-

beny nějakou látkou, totiž na obraze Calamattově často reprodukováném (1836/37) a na portrétu Charpentierově. S tímto se kresba Světlé shoduje ve všem: má černý šat, má přes vlasy krajkový závoj a na něm kvetoucí snítku, z reprodukce arci nemohu poznat, je-li závoj ten snítkou připíchnut k vlasům či nic; rysy osobnosti úplně odpovídají kresbě Světlé. Tohoto portrétu Charpentierova byla pořízena jednak ocelorytina (od Robinsona), jednak „špatná litografie“ od Lassallea, jak ji posoudil Karenin (s. u. II. 34); tu nepochybně naše spisovatelka popsala.

Možná, že tutéž litografii měla sama Karolina Světlá; aspoň ta, kterou mi popisovala při mé říjnové návštěvě (1924) paní Anežka Čermáková-Sluková, pokud se v hlavních rysech pamtovála, tomu spíše svědčí. Byla by ji měla po Čejkovi? A ne-li, nebo byl-li to portrét jiný, což by si byla vymýšlela, že stejnou viděla u Čejky? Čím více znala portréty Sandové, tím je méně pravděpodobný omyl. A odkud by jej byl měl Čejka? Opatřil si litografii koupí? Doma či na cestách? Ale což konal-li je až jako známý lékař, kdy už byly jiné a lepší reprodukce (zvláště tisky)? Mluvil-li se Sandovou, není možné, že svůj obrázek měl od ní? Ani tento detail tedy nemluví proti celkové věrohodnosti autorky „Z literárního soukromí“.

4. Podrobnosti, které u jednoho kritika budily pochyby pro důvěru ve sdělení K. Světlé, jsou tímto odklizeny, nebo zcela zeslabeny. Jiné se týkaly¹ nadšených slov, která Čejka v líčení Světlé pronáší k povzbuzení Boženy Němcové, aby se stala českou Sandovou, snaže se charakterisovat ráz tvorby francouzské romancierky. Dojista v každé slovní podání výrazného autora vtiskne se kousíček jeho osobnosti, ale proto ještě, není-li zvláště silných pochyb odjinud, podle slohu samého můžeme vinit jeho zprávu

¹ Tak A. Novák pozastavuje se kriticky a praví, že prý se ta nadšená slova, vložená v ústa Čejkova, shodují se stilistickým rázem spisů K. Světlé, a proto „vedou k důvodným pochybnostem o autentičnosti celé rozmluvy“. (Literatura česká 19. stol. III. 2. 31.) Tato pochybnost má své oprávnění do jisté míry, ale v každém případě by se mohla týkat jenom způsobu podání, jak o scéně Světlá referovala, nikdy však ještě, i 'kdyby řeč Čejkova byla úplně sloh Světlé, nemůžeme věc samu, totiž scénu u Čejky a všechny její věcné momenty, brát v pochybnost toliko z tohoto argumentu.

z nevěcnosti¹, jenom když je i věcný důvod pochybovat, že by jinak mohl být upřímným výrazem.

A toho zde není. Ostatně i co do slohu, vezmeme-li totiž Čejkův článek o pokroku medicíny, tedy článek vlastně vědecký, a jeho až shakespearovsky barvitý a sytý výraz slovní s jistou sklonností k jakémusi pádnému verbalismu, z něhož na doklad citujeme kusy v druhé příloze, nevidíme tak velkou vzdálenost, aby sloh promluvy Čejkovy nemohl být aspoň do jisté míry ohlasem skutečnosti, ačli se tento profesor medicíny vyjadřoval, mluvě s dámmami, aspoň přibližně tak, jako psal.

Ba jeho sloh, když píše o literatuře, mohl by připomínati stil jeho projevu k Němcové; má však jeden rys, který je příznačný a pro nás daleko důležitější. Mluvě o Hálkově Alfredovi (ČČM. 32. 1858. 132) dokládá ke konci: „Zpěvák se učí dýchat, vokalisovat, vyslovovat; nejuhlaženější básník tříbí a piluje, až mu pot na čele stojí; jednoduchý půvab, jakým Heine čaruje, nebyl bez práce; *geniální žena pařížská dala se zákonům jazyka do přísné kázně na mnohá léta, než psala ‚Leone Leoní‘ a ‚Jacques‘, aniž pohrdla radou zkušeného přítele*“, což podtrhuji. Oba Sandové romány tu jmenované vyšly před dobou, kdy mohla Sandová zavítat do Čech, první tu jmenovaný r. 1835, druhý rok předtím (1834) a nejsou z těch, které by byly ceněny nejvýše.

Kritického čtenáře hned tu zarazí, proč se r. 1858 Čejka dovolává pro slohovou pohotovost a vytříbenost Sandové dvou z jejích starších románů, a přece nikoli nejprvnějších ze známých (1832 Indiana, Valentine; 1833 Lélia), když už zatím dávno vyšla, nepočítajíc její „české“ dva romány, jež nejsou slohově pod oběma romány z mládí, některá z jejích nejlepších děl? Tak „Le meunier d'Angibault“ (1845/46), „La mare au diable“ (1846), „Mauprat“ (1837 a opět 1853), „François le Champi“ (1850) a jiná. Snad jich nečetl a znal toliko ty starší? Ale nemohl nevědět o bohaté produkci² spisovatelky, pro niž měl tolikový obdiv, a jakmile o ní věděl, měl aspoň nějakou známost o tom, že ta nová díla

¹ Hlavně pro fakta a data vnějšková, jež se nás tu v první řadě dotýkají.

² H. Thieme, Guide bibliographique de la litt. française de 1800—1906 (1907. 367), vypočítává od r. 1835 do 1858 57 děl, a přece ještě není úplný, neboť zaznamenává jen vyd. v knize a podle prvního spisu.

jsou druhy lepší, větší starších, jichž vzpomněl. Proč nepřipomenout českému čtenáři spíše „Le compagnon du tour de France“ (1840) nebo „La petite Fadette“ (1840) nebo „Spiridion“ (1839), jichž celý ráz mohl mítí více ohlasu?

Nevím arci, zda se Čejka nedočel někde o slohové zname- nitosti obou jmenovaných románů, jak vyplývá z jeho slov. Člán- kův o Sandové od prvních jejích dob nebylo málo¹, nebyly jí však vždy příznivé, všechny se k nám nedostaly, zvláště listy bojovného svobodomyšlnictví, všech také Čejka nečetl. Dva z přátel San- dové nemluví v tomto smyslu o jejím slohu, G. Planche (*Études littéraires*. 1855. 343 a. n.) vzpomíná jiných starších (Indiana, Valentine) i vyspělejších jejích prací (La petite Fadette a La mare au diable), a Sainte-Beuve rovněž nijak v tomto smyslu ji neoceňuje (*Causeries du lundi*. I. z r. 1850. 363; *Critiques et portraits*. II. 1841. 425). A český kritik současný (K. Sabina, Slovo o románu vůbec a o českém zvláště. Lumír. 8. 1858. 231), jistě sčelý, mluví o Sandové v stejné době (11. března t. r.) vzpomíná důvodně, jako význačných a typických, jiných románů Sandové (Indiana; Spiridion; Lucrèce Floriani; Lettres d'un voyageur; Horace).

Ale „Leone Leoni“ bylo převedeno² do češtiny už r. 1836, „Jacques“ nepřeložen nikdy do té doby. Čejka ovšem nemusil čekat na překlad, četával francouzsky³. Připustíme, že mluvil se Sandovou nepřilíš dlouho po r. 1836, jistě že se jí hleděl zavděčit poukazem na to, že je už překládána do češtiny. Narazil-li tak na „Leone Leoni“, rozpředla se o věci rozprávka a Sandová mohla jej poučítí. Tak by mohla být Čejkova zmínka v kritice o Hálkovi ohlasem skutečnosti.

Kdyby jí totiž zakládal výlučně na dobré literární úvaze, byl by přece přirozeněji vzpomněl prvních prací Sandové (Indiana,

¹ Co uvádí Thieme (368), není vše, srov. na př. u. knihu Spoelbercha de Lovenjoul 257 a n.

² V Malého „Bibliotéce zábavného čtení“ (Powjodka z francauzského panj Dufefantové — Jungmann i Doucha však píší správně Dufefantové — ono podle němčiny?)

³ V dopisech s Douchou mluví o spisech francauzských, na př. Million de faits.

Valentine, Lélia), což by odpovídalo lépe tomu, že i předmět jeho kritiky je první kniha, totiž Alfred, první větší epika Hálkova; přirovnání by bylo správnější vůbec a vhodnější zvláště, že ty první kusy autorčiny jsou z nejosobitějších z jejího péra. Nebo by jinak byl musel mluvit o povídce „Rose et Blanche“, kterou sepsala Sandová společně se Sandeauem (1831), která je vůbec její první produkt literární a měla úspěch, když už vzpomíná práce jejího přítele, čímž myslí patrně Sandeaua. Neboť že by do r. 1858 znal Čejka jenom ty dvě práce Sandové, zdá se úplně vyloučeno.

Zvláštní je však také, že se Čejka rozpakuje jmenovat Sandovou jejím jménem, ačkoli se hned pozná, koho míní; neskryl se. Ale jistě měl svou vnitřní pohnutku k tomu. Nechtěl právě tím, co řekl, zatajit svůj vztah k ní? A skrýt, že věc by mohl mít od ní? Budeme-li předpokládati, podle zprávy K. Světlé, že ji na zapřenou provedl Prahou, nic více, a tedy naznačený literární rozhovor s ní, pochopíme vše.

A přijela-li do Prahy Sandová po r. 1836, na př. r. 1838, t. j. po „Leone Leoni“, ale před jinými romány, má asi od ní přinová tento soud o stilistické škole jazykové, kterou prošla před jmenovaným románem. Proto jí nejmenuje, ale proto také hned tato věta, kterou oceňuje její práci slohovou, je spádnější a jaksí teplejší.

Nemáme tedy důvodu nevěřit ve věcnou věrohodnost zprávy Karoliny Světlé, i když se do podání vmísilo něco z jejího postupu literárního. A Čejka si příběh se Sandovou v Praze nepsal, vylučuje to i jeho ryzí a krásný vztah k ženám, jak se jeví nejen v poměru k jeho matce, nýbrž i na př. v listě Bohuslavě Rajske (z 17. srpna 1843, S. Podlipská, Z let probuzení. 1872. 105/6).

Jest čas uzavřít; rozbor zpráv, jich vztahy a kritika ukazují, myslím, přesvědčivě: *Sandová v Praze byla.*

¹ Proto právě slova Světlé o „das erste Kunstgenie Frankreichs“ (s. n. 91,) a o pozorném poslouchání Sandové (ib. 92) nevzali jsme v úvahu, že by třeba mohly být ohlasem slov H. Heinea (Welche Aufnahme fand nun das Drama von George Sand, des größten Schriftstellers, den das neue Frankreich hervorgebracht, des unheimlich einsamen Genius, der auch bei uns in Deutschland gewürdigt worden? Französische Zustände, IV. 1862. 286, z r. 1840. A dále: Sie ist eine sehr feine Forscherin. Sie hört auch gerne auf den Rath ihrer Feinde. ib. 300, z r. 1854); nejsou však slovným prejetím, proto by bylo těžko to tvrditi.